

КУПРІЙЧУК Василь

*доктор наук з державного управління, професор,
провідний науковий співробітник відділу екранної культури
та інформаціоналізму Інституту культурології НАМ України*

Охорона культурної спадщини в умовах воєнного стану

Запровадження воєнного стану 24 лютого 2022 року в Україні викликало шоківий вплив на різні сфери життєдіяльності держави й суспільства, водночас і на сферу охорони культурної спадщини. Повномасштабне російське вторгнення спричинило й продовжує спричиняти серйозні руйнування закладів культури та об'єктів культурної спадщини. Станом на кінець березня 2023 року зафіксовано щонайменше 580 знищених або пошкоджених об'єктів культурної спадщини, постраждали понад 1373 об'єкти культурної інфраструктури. Втрати пограбованих українських музеїв, архівів та масове вивезення російськими окупантами культурних цінностей з території України вражає своїми обсягами. Вони співмірні з діями нацистської Німеччини на окупованих територіях та винищенням цінностей Ісламською державою.

Лише в Херсоні за попередніми підрахунками з Херсонського обласного краєзнавчого музею російсько-окупаційною владою було викрадено близько 23217 предметів, а також 37 інвентарних книг (Ткаченко, 2023).

Усе це завдало збитків спадщині й культурним об'єктам України приблизно на 2,6 мільярди доларів США, а культура, туризм, спорт і розваги втратили 15,1 мільярдів доларів доходу з моменту масштабного вторгнення (Барсукова, 2022).

У вересні 2022 року в Україні зафіксувало понад 500 епізодів пошкоджень та руйнувань об'єктів культури, серед яких 169 релігійних споруд, 75 мистецьких осередків (будинків культури, театрів, кінотеатрів тощо), 52 меморіальних пам'ятники та витвори мистецтва, 45 бібліотек і 36 музеїв та заповідників. Серед постраждалих об'єктів — 23 пам'ятки національного значення та 112 — місцевого (Міністерство культури та інформаційної політики України, 2022).

Найбільше злочинів проти культурної спадщини зареєстровано в Донецькій (130), Харківській (108), Київській (80), Луганській (59), Черні-

гівській (38) та Сумській (28) областях (*Українська культурна спадщина під час російського вторгнення, 2022*).

Знищено Всіхсвятський скит Святогірської лаври в селі Тетянівка, бібліотеку церкви святого Петра Могили, Георгіївську церкву в селі Заворичі та Вознесенську церкву в селі Лук'янівка на Київщині, старовинну залізничну станцію в Охтирці на Сумщині, Художній музей ім. Куїнджі у Маріуполі, Іванківський історико-краєзнавчий музей, Музей українських старожитностей Василя Тарновського в Чернігові, пограбовано десятки музеїв та приватних колекцій. Але це лише найбільш відомі факти. Поза цим є сотні інших злочинів проти культурної спадщини та тисячі випадків знищення й пограбування культурних цінностей, разом з приватною формою власності — родинних ікон, стародруків, картин тощо (Короткий, & Савченко, 2022).

Бібліотечні заклади. Від бомбардування постраждали Житомирська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олега Ольжича та Макарівецька публічна бібліотека, яка знаходилась у будівлі початку XX століття, знищено бібліотеку в селі Підгайне Київської області.

У місті Харків пошкоджені Центральна наукова бібліотека університету імені Каразіна — заснована ще 1804 року; Державна наукова бібліотека імені Короленка, розташована в будівлі 1901 року; Центральна бібліотека імені Маяковського; Центральна бібліотека та бібліотеки №№ 2, 36 і 43 Московського району. Також горіла бібліотека в Барвінківській громаді.

Знищено бібліотеку села Олександрівка та пошкоджено бібліотеку села Станіслав на Херсонщині, а в Чернігові частково зруйновано Центральну міську бібліотеку імені Коцюбинського, Бібліотеку для дітей імені Олександра Довженка та Обласну бібліотеку для юнацтва. Частково пошкоджено Обласну наукову бібліотеку імені В. Г. Короленка (*Українська культурна спадщина під час російського вторгнення, 2022*).

Музейні установи. З перших днів від ракетного обстрілу окупантів у Київській області частково зруйнований краєзнавчий музей у Бородянці, згорів Іванківський історико-краєзнавчий музей, у якому зберігалися твори народної творчості, зокрема картини Марії Примаченко та текстильні роботи Ганни Верес. Також пошкоджено Музей-заповідник М. Коцюбинського в Чернігові та Обласний художній музей імені Григорія Галагана.

Зазнали пошкоджень та пограбувань Історико-архітектурний музей-заповідник «Садіба Попова» в Запорізькій області, Харківський художній му-

зей, Тростянецький районний краєзнавчий музей, будівля якого є пам'яткою архітектури XVIII—XIX століть та Охтирський міський краєзнавчий музей, розташований у маєтку початку XX століття. Пошкоджено фасад та частину експозиції Військово-історичного музею в Чернігові, Національний музей-заповідник «Битва за Київ у 1943 році» в Київській області.

У Маріуполі знищено художній музей імені Куїнджі та краєзнавчий музей, зруйновано Музей ретрокомп'ютерів, який зберігав понад 500 зразків комп'ютерної техніки від 1950-х до початку 2000-х років. Російські окупанти вивезли понад 2000 експонатів трьох маріупольських музеїв (зокрема картини Куїнджі та Айвазовського) до Донецька. Пограбовано музей «Зірка Полин» у Чорнобилі.

Унаслідок обстрілу згорів Національний літературно-меморіальний музей Г. Сковороди в селі Сковородинівка Харківської області та зруйновано школу з єдиним в Україні музеєм російського поета Сергія Єсеніна в м. Харків (Українська культурна спадщина під час російського вторгнення, 2022).

Релігійні об'єкти. Окупанти «руського миру» знищили три дерев'яні церкви XIX століття (УПЦ МП), а саме: церкву Різдва Богородиці (село В'язівка, Житомирська область); Георгіївську церкву (село Заворичі, Київська область); церкву Вознесіння Господнього (село Лук'янівка, Київська область).

У Донецькій області численних руйнувань зазнала Святогірська лавра (УПЦ МП) та зруйновано церкви: Георгіївського скиту в селі Долина; Богородичного скиту в селі Богородичне; Всіхсвятського скиту в селі Тетянівка.

Також був пошкоджений Миколаївський храм Православної церкви України (далі ПЦУ) в місті Волноваха та знищено будівлю управління Донецької єпархії ПЦУ, розташовану в Маріуполі.

Не уникнув руйнувань храм пророка Іллі та апостола Андрія Первозванного в селі Мостище на Київщині, а в Луганській області частково зруйновано Свято-Христо-Різдвяний кафедральний собор у Сєверодонецьку.

У Харкові пошкоджено будівлю курії Харківсько-Запорізької дієцезії Римо-Католицької церкви, три церкви (УПЦ МП): Успенський собор, Антоніївський храм та церкву Жон Мироносиць. Були пошкоджені Харківська хоральна синагога, храм святого Юрія Переможця (ПЦУ), Пре-

ображенський храм (УПЦ МП) на Салтівці, єшиву місцевої єврейської громади та храм Смоленської ікони (УПЦ МП) на Холодній горі. Часткових зруйнувань зазнав баптистський дім молитви в Ізюмі, храм цариці Тамари (УПЦ МП) у П'ятихатках, та храм Різдва Богородиці (УПЦ МП) в Дергачах.

У Чернігові пошкоджень зазнав ансамбль Троїцько-Іллінського монастиря та Єлецький Успенський монастир. Напівзруйновано церкву святителя Феодосія, пошкоджено Воскресенську, Катерининську та Свято-Казанську церкви й меморіал з каплицею архангела Михаїла на кладовищі Яцево. Значно постраждала і Вознесенська церква в Лукашівці (*Українська культурна спадщина під час російського вторгнення*, 2022).

Меморіали та місця поховань. Значної наруги зазнали пам'ятники митрополиту Ігнатію та Володимиру Короленку, пам'ятник воїнам-афганцям в Маріуполі, що на Донеччині. Зруйновано меморіал всесвітньому відомому українському оперному співаку, солісту Паризької національної опери, волонтеру, учаснику Революції гідності та бойових дій на сході України Василю Сліпаку поблизу селища Луганське.

У Києві пошкоджено будівлю музею поблизу центру та пам'ятку XIX століття — колишня контора прилеглого цвинтаря, а в Київській області постраждали братська могила з пам'ятником загиблим у Другій світовій війні в Бучі, пам'ятник Тарасу Шевченку та статуя архангела Михаїла в Бородянці, два пам'ятники загиблим у Другій світовій війні, пам'ятник воїнам-афганцям та пам'ятник загиблим солдатам Збройних сил України.

Пошкоджено меморіальну стелу учасникам Антитерористичної операції на сході України в Енергодарі на Запоріжжі, постраждало єврейське кладовище в Глухові на Сумщині, а також на території області постраждав пам'ятник 183-й танковій бригаді.

На Харківщині зазнав пошкоджень меморіал «Атака», присвячений загиблим у Другій світовій війні та меморіал жертвам нацизму «Дробицький Яр», а в місті Харків ушкоджено меморіал Слави та меморіал жертвам тоталітаризму. Крім того, обстрілами пошкоджено 9 кладовищ міста (*Українська культурна спадщина під час російського вторгнення*, 2022).

Література:

Барсукова, О. (2022, 9 березня). *Ворог руйнує культурні пам'ятки: куди надсилати докази для Гааги?* Відновлено з <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/03/9/247740/>.

- Короткий, Т., & Савченко, Я. (2022, 29 липня). *Культурна спадщина України під російським прицілом*. Відновлено з https://lb.ua/culture/2022/07/29/524561_zlochini_proti_kulturi_shcho_kazhe.html
- Міністерство культури та інформаційної політики України. (2022, 4 вересня). *МКІП зафіксувало п'ятисяти епізодів воєнних злочинів РФ проти українських об'єктів культурної спадщини та закладів культури*. Відновлено з <https://mkip.gov.ua/news/7646.html>.
- Ткаченко, О. (2023, 27 квітня). *Виклики та здобутки української культури під час війни*. Відновлено з <https://mkip.gov.ua/news/9051.html>
- Українська культурна спадщина під час російського вторгнення*. (2022). Відновлено з [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%808F_\(2022\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%808F_(2022)).

ЛЕМІШ Наталія

кандидатка історичних наук, доцентка,
директорка бібліотеки,
викладачка Класичного фахового коледжу
Сумського державного університету

**Ревізії Конотопської Сотні
30-40-х років XVIII ст.
як пам'ятка української ідентичності
та джерело документознавчих студій**

Актуальність ревізій та реєстрів у їхньому складі як видів обліково-статистичної документації на сьогодні обумовлена зростанням попиту на генеалогічні, історичні та документознавчі знання, у зв'язку з чим виникла потреба виявлення та характеристики документів, на підставі яких можна реконструювати родоводи українців (безпосередньо Конотопщини). Варто відзначити, що саме починаючи з XIX ст. побачили світ публікації таких пам'яток:

- «Реєстр Війська Запорозького (Зборівський реєстр 1649 р.)», складений 1649 р. урядом Б. Хмельницького. Нині він недоступний для досліджень, бо зберігається в Російському державному архіві давніх актів у